

Juuniküüditamisel hukatud eesti advokaadid ning nende seos sõjaväelise elukutsega

Armani Pogosjan

Tartu Ülikooli õigusteaduskonna bakalaureuseõppe II aasta üliõpilane

Sissejuhatus

Vandeadvokaat Hannes Vallikivi avaldas Eesti Advokatuuri blogis juuniküüditamise 75. aastapäeva puhul 14. juunil 2016. aastal lühiülevaate advokaatidest, kes said kannatada Nõukogude Liidu toime pandud juuniküüditamisel. Lühiülevaate kohaselt on Eesti Advokatuur hetkeseisuga tuvastanud 33 Eesti Vabariigi advokaati, kellest 9 hukati, 20 surid vangilaagrites ning 4 naasis Eestisse. Huvitaval kombel ühendas kõiki 10 advokaati, kellele mõisteti surmaotsus, lisaks juriidilisele taustale ka sõjaväeline taust. Siinkohal tasub küsida, millisel määral osutus määravaks hukatud advokaatide sõjaväeline taust surmaotsustel ning missugune oli nende seos sõjaväelise elukutse ning militaartegevusega?¹

Artikliga täpsustatakse Hannes Vallikivi lühiülevaadet ning analüüsitakse lähemalt 1941. aasta juunis Nõukogude Liidu võimude toime pandud küüditamise tulemusel arreteeritud ning hiljem surmaotsuse alusel hukatud Eesti Vabariigi advokaatide seost sõjaväelise elukutsega. Lisaks analüüsitakse hukatud advokaatide sõjaväelist karjääri: nende osalemist Vabadussõjas ning muudes sõjalistes konfliktides; nii tegev- kui ka reservteenistuse perioode, samuti auastmeid ning teenetemärke. Viimaks analüüsitakse hukatud advokaatide hukkamise õiguslikku alust, selle seost sõjaväelise ameti ja karistuse vahel ning teema seost tänapäevaga.

I. Hukatud advokaatide seos sõjaväelise elukutsega

Vandeadvokaat Hannes Vallikivi lühiülevaate² kohaselt mõisteti kümnele advokaadile kõrgeim karistus – mahalaskmine –, kuid hukati kümnest advokaadist järgmised üheksa advokaati: Karl Arnold Jalakas, Peeter Jõgi, Teodor Kanemägi, Evald Konno, Elmar Aleksander Lehtmets, August Suurkivi, Jaan Tallo, August Tõnisson, Arnold Õunapuu. Kümnes advokaat, Manfred Fiskar, „suri eeluurimise ajal“, mis sisuliselt võis tähendada otsest või kaudset surnuks piinamist. Järgnevalt analüüsitakse lähemalt kõigi kümne advokaadi elujärku, nende juriidilist karjääri ning seost militaartegevusega.

Karl Arnold Jalakas (edaspidi Jalakas) sündis 10. veebruaril 1901. aastal Tallinnas. Pärast Tartu Ülikooli lõpetamist (1929) asus ametnikuna tööle Tallinnasse. Aastatel 1930–1936 oli vandeadvokaadi Artur Sirgu abi, seejärel töötas kuni 1938. aastani advokaadina ilma patroonita. 1938. aastal sai Jalakast vandeadvokaat.³

Huvitaval kombel algas Jalaka sõjaväeline karjäär aastaid enne juriidilise, veel enam poliitilise karjääri tekkimist. Eesti ohvitseride andmekogu andmeil algas tema sõjaväeline karjäär Vabadussõjas osalemisest. Aastal 1919 lõpetas Jalakas Vabariigi Sõjakooli. 3. augustil 1919 sai toonasest sõjakooli 2. jalaväepolgu kadetist sõjavägede ülemjuhataja käsul ohvitseri auastmega lipnik. Enne Vabadussõja lõppemist viidi lipnik Jalakas sõjaministri käsul üle tankide pataljoni. Aastal 1930 teenis õppuste otstarbel tegelikus kaitseväeteenistuses, millest tulenevalt sai auastmekõrgenduse – nooremleitnandi auastme. Pärast tegevteenistuse lõpetamist asus juba reservnooremleitnant Jalakas Kaitseliidu Tallinna maleva sidekompanii adjutandi kohusetäitjaks. 1933. aastal vabastati adjutandi kohusetäitja kohast ning kinnitati sama kompanii pealiku abi kohusetäitjaks. 13. märtsil 1934 vabastati teenistuse huvides ka kompanii pealiku abi kohusetäitja ametikohast. 18. veebruaril 1925 anti nooremleitnant Jalakale üle I liigi 3. järgu Vabadusrist.⁴ Jalakas oli VI Riigikogu riigivolikogu liige vahetult enne arreteerimist.⁵ 14. juunil 1941 Jalakas arreteeriti. Karl Arnold Jalakas hukati NKVD sõjatribunali otsusel 3. augustil 1942. aastal Sverdlovski oblastis Vene SFNV kriminaalkoodeksi § 58¹⁰ ja § 58² alusel.⁶

¹ Juuniküüditamine ja advokaadid. Eesti riigi ülesehitajatest küüditamisohvriteks. Arvutivõrgus: <https://www.advokatuur.ee/est/blogi.n/juunikuuditamine-ja-advokaadid--eesti-riigi-ulesehitajatest-kuuditamisohvriteks> (20.03.2020).

² Juuniküüditamine ja advokaadid. Eesti riigi ülesehitajatest küüditamisohvriteks (viide 1).

³ L. Vahtre. Eesti Advokatuuri ajalugu 1919–1994. Tallinn: Ilo 2005, lk 243.

⁴ Karl-Arnold Jalakas. Eesti Vabariigi teenetemärgid. Arvutivõrgus: <https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/10648/karl-arnold-jalakas> (22.03.2020).

⁵ VI Riigikogu juhatus ja liikmed. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tutvustus-ja-ajalugu/riigikogu-ajalugu/vi-riigikogu-riigivolikogu-ja-riiginoukogu/juhatus-ja-liikmed/> (23.03.2020).

⁶ Karl Arnold Jalakas. Eesti ohvitseride andmekogu. Arvutivõrgus: <http://prosopos.esm.ee/index.aspx?type=1&id=19434> (21.03.2020).

Peeter Jõgi (edaspidi Jõgi) sündis 23. juunil 1894. aastal Valgamaal. Jõgi õppis 1921–1928 Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas. Õppimisaastatel, täpsemalt 1921–1925, oli Jõgi Eesti Vabariigi Moskva saatkonna 1. sekretär. Aastatel 1932–1937 töötas vandeadvokaadi abina ning juba 1937. aastal (kuni 1940) sai temast vandeadvokaat Tallinnas.⁷

Ka Jõe sõjaväeline karjäär algas enne Tartu Ülikooli õigusteaduskonda astumist. Eesti ohvitseride andmekogu andmeil osales Jõgi lisaks Vabadussõjale ka Esimeses maailmasõjas, mille eest sai sõjavägede ülemjuhataja käsul auastme-kõrgendust lipnikust alamleitnandiks. Auaste kinnitati 14. mail 1919. aastal väljateenitud aja eest Vene sõjaväes. Jõgi teenistuskohaks sai inseneriväe valitsuse sädetelegraafi osakond. Kaks nädalat hiljem, 29. mail kinnitas sõjavägede ülemjuhataja käsu kõrgendada Jõe auastet alamleitnandist leitnandiks. 20. jaanuaril 1920 kõrgendas sõjavägede ülemjuhataja taas Jõe auastet kiiduväärt teenistuse eest leitnandist alamkapteniks. 14. juunil 1941 Jõgi arreteeriti. Peeter Jõgi hukati NKVD sõjatribunali otsusel 28. aprillil 1942. aastal Sverdlovski oblasti Sosva vangilaagris Vene SFNV kriminaalkodeksi § 58⁶ alusel.⁸

Teodor Kanemägi (ka Kaanemäe, edaspidi Kanemägi) sündis 31. märtsil 1897. aastal Muhumaal. Tartu Ülikooli õigusteaduskonna lõpetas 1924. aastal. Järgnevatel aastatel (1925–1930) töötas vandeadvokaadi abina, sealhulgas Juhan Ostrati juures. 1930–1940 oli vandeadvokaat Tartus, ühtlasi pangandustegelane.⁹

Ka Kanemäe sõjaväeline karjäär algas Vene kodusõjast (valgekaartlasena) ja Vabadussõjast. 20. detsembril 1920 lõpetas Vabariigi Sõjakooli sõjaeegse suurtükikursuse, mille tulemusel auaste kõrgendati lipnikuks. Juba 29. juunil 1921 määrati lipnik Kanemägi 2. suurtükiväepolku. Sõjaministri ettepanekul kõrgendati auastet alamleitnandiks, kui ta sooritas eks-ternina rahuaja ohvitseri eksami. 1. septembril 1923 viidi nooremleitnant Kanemägi 2. suurtükiväerügemendist Vabariigi Sõjakooli (nii auaste kui ka väeosa nimi moderniseeriti), kuid juba 20. septembril arvati ta reservi. Kaks aastat hiljem nooremleitnant Kanemägi sidus end taas sõjaväelise tegevusega, nimelt 1925. aastal asus teenima Kaitseliidu Tartu malevasse. 1930 lahkus Kaitseliidust omal palvel. 6. juunil 1930 anti nooremleitnant Kanemäele üle Kotkaristi V klassi teenetemärk sõjaliste ja riigikaitseliste teenete eest.¹⁰ Viimaseks sõjaväeliseks tegevuseks oli aastatel 1934–1935 taas Kaitseliidu Tartu maleva ametikohal töötamine. 14. juunil 1941 Kanemägi arreteeriti. Teodor Kanemägi hukati NKVD sõjatribunali otsusel 20. aprillil 1942. aastal Sverdlovski oblasti Sevurallagi vangilaagris Vene SFNV kriminaalkodeksi § 58¹³ alusel.¹¹

Evald Konno (edaspidi Konno) sündis 14. veebruaril 1897. aastal Tartus. 1922. aastal lõpetas Tartu Ülikooli õigusteaduskonna ning järgneval kuuel aastal (kuni 1929) töötas vandeadvokaadi abina. 1929–1940 oli Konno vandeadvokaat Viljandis. Enne arreteerimist oli samuti Rahvuskogu ja Riigivolikogu liige. Konno sõjaväeliselust on teada, et ta võttis osa Vabadussõjast, Kaitseliidust¹² ja Isamaaliidust ning aastal 1938 anti Konnole Eesti Punase Risti V klassi teenetemärk¹³. Konno vangistati 13. juunil 1941 ja mõisteti surma NKVD erinõupidamisel 4. märtsil 1942. Evald Konno hukati 20. aprillil 1942 Sosvas Sverdlovski oblastis Vene SFNV kriminaalkodeksi § 58⁴ ja § 58¹³ alusel.¹⁴

Elmar Aleksander Lehtmets (edaspidi Lehtmets) sündis 14. septembril 1901. aastal Virumaal. Tartu Ülikooli õigusteaduskonna lõpetas aastal 1928. Aastatel 1923–1924 oli Tartu linnaametnik ning alates 1925. aastast Virumaa Teataja toimetaja. Alates aastast 1930 töötas kuus aastat vandeadvokaadi abina Rakveres ning 1936. aastast kuni 1940 oli nii vandeadvokaat kui ka Riigivolikogu liige. Ka Lehtmets võttis osa Vabadussõjast. Samuti on teada, et ta kuulus nii Kaitseliitu kui ka Isamaaliitu.¹⁵ Lehtmets mõisteti NKVD erinõupidamisel 17. juunil 1942 surma. Elmar Aleksander Lehtmets hukati 17. juulil 1942. aastal Sverdlovski oblasti Sosva vangilaagris Vene SFNV kriminaalkodeksi §58¹³ alusel.¹⁶

August Suurkivi (edaspidi Suurkivi) sündis 17. märtsil 1892. aastal Viljandimaal. Tartu Ülikooli õigusteaduskonna lõpetas 1924. aastal. Juriidilisest karjäärist on teada, et Suurkivi oli aastatel 1934–1940 vandeadvokaat Järva-Jaanis.¹⁷

Suurkivi sõjaväelistest tegevustest on teada rohkem. 11. jaanuaril 1919 määrati Suurkivi teenistusse sõjaministri käskkirja alusel Tallinna 2. kaitsepataljoni, auaste leitnant. Sama aasta 17. juunil lõpetas suurtükiväe tagavarapatarei juures suurtükiväe kursuse märkusega „väga hea“. Kuu hiljem, 29. juulil viidi leitnant Suurkivi üle merejõudude juhataja käsutusse.

⁷ L. Vahre (viide 3), lk 246.

⁸ Peeter Jõgi. Eesti ohvitseride andmekogu. Arvutivõrgus: <http://prosopos.esm.ee/index.aspx?type=1&id=19591> (21.03.2020).

⁹ L. Vahre (viide 3), lk 252.

¹⁰ Theodor Kanemägi. Eesti Vabariigi teenetemärgid. Arvutivõrgus: <https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/9809/theodor-kanemagi> (23.03.2020).

¹¹ Theodor Kanemägi. Eesti ohvitseride andmekogu. Arvutivõrgus: <http://prosopos.esm.ee/index.aspx?type=1&id=19850> (22.03.2020).

¹² Evald Konno. Represseeritud isikute registrid. Arvutivõrgus: <http://okupatsioon.ee/en/memento-2001/226-k-2001> (22.03.2020).

¹³ Evald Konno. Eesti Vabariigi teenetemärgid. Arvutivõrgus: <https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/16315/evald-konno> (22.03.2020).

¹⁴ L. Vahre (viide 3), lk 263.

¹⁵ Lehtmets, Elmar-Aleksander. Represseeritud isikute registrid. Arvutivõrgus: <http://okupatsioon.ee/en/memento-2001/227-l-2001> (22.03.2020).

¹⁶ L. Vahre (viide 3), lk 279.

¹⁷ L. Vahre (viide 3), lk 359.

1920. aasta 15. jaanuaril viidi üle rannapatarei nr 5 komandöri kohusetäitja ametikohale. 1924. aastal ülendati Suurkivi sõjaministri ettepanekul alamkaptenist kapteniks. 1925. aastal arvati kapten Suurkivi reservi, kuid juba kahe nädala pärast arvati reservist Kaitseliitu ja kinnitati Järva maakonna maleva pealiku abi ametikohale. 1. märtsil 1927 arvati Kaitseliidust reservi teenistuse huvides. Viimaseks sõjaväeliseks ametikohaks oli 1934. aastast tegevteenistus Kaitseliidu Järva malevas. 14. juunil 1941 Suurkivi arreteeriti. August Suurkivi hukati NKVD sõjatribunali otsusel 17. augustil 1942. aastal Sverdlovski oblastis Vene SFNV kriminaalkodeksi § 58⁴ alusel.¹⁸

Jaan Tallo (edaspidi Tallo) sündis 6. veebruaril 1896 Pärnumaal. Tartu Ülikooli õigusteaduskonna lõpetas aastal 1926 ning aastatel 1926–1934 töötas vandeadvokaadi abina. 1934–1940 töötas vandeadvokaadina Pärnus ning oli tegev ka panganduse ja laevanduse alal. Tallo võttis osa nii Esimesest maailmasõjast kui ka Vabadussõjast.¹⁹

21. veebruaril 1940. aastal anti Tallole sõjaliste ja riigikaitse teenete eest Kotkaristi IV klassi teenetemärk.²⁰ 14. juunil 1941 Tallo arreteeriti. Jaan Tallo hukati NKVD sõjatribunali otsusel 17. augustil 1942. aastal Sverdlovski oblasti Sosva vangilaagris Vene SFNV kriminaalkodeksi § 58¹³ alusel, süüks oli märgitud osavõtt Kaitseliidust ning Isamaaliidust.²¹

August Tõnisson (edaspidi Tõnisson) sündis 24. juunil 1900. aastal Pärnumaal. Tartu Ülikooli õigusteaduskonna lõpetas aastal 1925 ning aastatel 1926–1931 töötas vandeadvokaadi abina Pärnus. Aastatel 1931–1940 töötas Pärnus vandeadvokaadina. Ka Tõnisson võttis osa Vabadussõjast.²²

Tõnissoni sõjaväelisel elust on teada, et tolleaegne kapten Johannes Pulma määras Tõnissoni 3. malevkonna organiseerijaks ja pealikuks, mis hiljem sai nimeks Pärnumaa maleva Jakobi malevkond.²³ Tõnissonile anti 17. veebruaril 1936. aastal sõjaliste ja riigikaitse teenete eest Kotkaristi V klassi teenetemärk.²⁴ 14. juunil 1941 Tõnisson arreteeriti. August Tõnisson hukati NKVD sõjatribunali otsusel 20. aprillil 1942. aastal Sverdlovski oblasti Sevurallagi vangilaagris Vene SFNV kriminaalkodeksi § 58¹³ alusel, süüks oli märgitud „vaps“ ning volikogu liige.²⁵

Arnold Õunapuu (edaspidi Õunapuu) sündis 8. oktoobril 1902. aastal Järvamaal. Tartu Ülikooli õigusteaduskonna lõpetas aastal 1927 ning aastatel 1928–1934 töötas vandeadvokaadi abina Tallinnas. Aastatel 1934–1940 töötas vandeadvokaadina Tallinnas. Erinevalt eelmisest kaheksast hukatud vandeadvokaadist ei osalenud Õunapuu Vabadussõjas, kuid sellegipoolest sidus end sõjaväelise kutsega.²⁶

Õunapuu lõpetas 3. oktoobril 1928 Sõjaväe Ühendatud Õppeasutuste aspirantide kursuse ning oli oma sundusliku teenistusaaja ära teeninud 1. diviisi suurtükiväes, auaste lipnik. 1931. aasta 8. veebruaril kinnitati reservlipnik Õunapuu Kaitseliidu Tallinna maleva suurtükiväe divisjoni patarei nr 2 II rühma pealikuks. Kaitseministri ettepanekul kõrgendati lipnik Õunapuu auaste nooremleitnandiks 19. veebruaril 1932. aastal. Sama aasta septembrikuul vabastati reservnooremleitnant Õunapuu 2. patarei rühmapealiku kohalt ning viidi üle divisjoni staapi divisjoni spordipealikuks määramise puhul. 1933. aastal vabastati teenistuse huvides spordipealiku kohalt ning määrati uueks kohaks Kaitseliidu Tallinna maleva suurtükiväe divisjoni adjutandi kohale. 18. veebruaril 1938 määrati viimaseks sõjaväeliseks töökohaks Kaitseliidu Tallinna maleva tegevteenistusse, mille tulemusel kõrgendati auaste leitnandiks. 14. juunil 1941 Õunapuu arreteeriti. Arnold Õunapuu hukati NKVD sõjatribunali otsusel 4. augustil 1942. aastal Sverdlovski oblasti Sosva vangilaagris Vene SFNV kriminaalkodeksi § 58¹³ alusel.²⁷

Manfred Fiskar (edaspidi Fiskar) sündis 11. septembril 1898. aastal. Ka tema lõpetas Tartu Ülikooli õigusteaduskonna 1925. aastal. Kuue aasta vältel (1920–1926) töötas Tallinnas ministeeriumiametnikuna, kuid juba aastast 1926 sai Fiskarist vandeadvokaadi abi. Vandeadvokaadiks sai Fiskar 1931. aastal. Fiskar töötas vandeadvokaadina Keilas kuni 1940. aastani. Fiskar kuulus ka nende hulka, kes osalesid Vabadussõjas, kuid sellega tema sõjaväeline karjäär ei piirunud.²⁸

Fiskari sõjaväelisel karjäärist on teada, et kuni 15. märtsini 1924 töötas Fiskar sõjaväe staabi arhiivi asjaajajana, kuni reservi arvamiseni koosseisu kitsendamise puhul. Pea kümme aastat hiljem, 1. septembril 1935 määrati Fiskar Kaitseliidu ülema käskkirja alusel Kaitseliidu Harju maleva Keila malevkonna pealiku abiks. 14. veebruaril 1938 anti Fiskarile Kaitse-

¹⁸ August Suurkivi. Eesti ohvitseride andmekogu. Arvutivõrgus: <http://prosopos.esm.ee/index.aspx?type=1&id=25140> (22.03.2020).

¹⁹ L. Vahre (viide 3), lk 362.

²⁰ Jaan Tallo. Eesti Vabariigi teenetemärgid. Arvutivõrgus: <https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/14393/jaan-tallo> (22.03.2020).

²¹ Tallo, Jaan. Represseeritud isikute registrid. Arvutivõrgus: <http://okupatsioon.ee/en/memento-2001/237-t-2001> (22.03.2020).

²² L. Vahre (viide 3), lk 377.

²³ Pärnumaa maleva ajalugu. Arvutivõrgus: <https://parnu.kaitseliit.ee/et/ajalugu> (22.03.2020).

²⁴ August Tõnisson. Eesti Vabariigi teenetemärgid. Arvutivõrgus: <https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/13617/august-tonisson> (22.03.2020).

²⁵ Tõnisson, August. Represseeritud isikute registrid. Arvutivõrgus: <http://okupatsioon.ee/en/memento-2001/237-t-2001> (22.03.2020).

²⁶ L. Vahre (viide 3), lk 392.

²⁷ Arnold Õunapuu. Eesti ohvitseride andmekogu. Arvutivõrgus: <http://prosopos.esm.ee/index.aspx?type=1&id=26838> (22.03.2020).

²⁸ L. Vahre (viide 3), lk 228.

liidu III järgu hoolsusmärk Valgerist. 20. veebruaril 1939. aastal anti kapteni auastmega Fiskarile sõjaliste ja riigikaitsete teenete eest Kotkaristi V klassi teenetemärk.²⁹ 14. juunil 1941 Fiskar arreteeriti. Manfred Fiskar mõisteti NKVD sõjatribunali otsusel surma 28. veebruaril 1942. aastal Vene SFNV kriminaalkodeksi § 58¹³ alusel, kuid surmaotsuse täideviimiseni ei jõutud. Manfred Fiskar suri 26. jaanuaril 1942. aastal Sverdlovski oblasti Sosva vangilaagris.³⁰

Vangilaagrites hukkunud advokaate, kelle süüdistuses figureerisid muu hulgas sõnad „vaps“, „kaitseliitlane“ või „isamaaliitlane“, oli teisigi, kuid hetkeseisuga teadaolevalt oli kõrgeima karistumäära – mahalaskmise – alusel hukatud vaid eelnevalt käsitletud üheksa advokaati. Analüüsides kümne advokaadi elujärku, on võimalik näha seost hukatute ja sõjaväelise ameti vahel. Vastupidise seose tuvastamiseks aga ei pruugi piisata hukatute surmaotsustele märgitud süüaluste nagu „süüks aktiivne võitlus töölisklassi ja revolutsioonilise liikumise vastu“ analüüsimisest, sest oli ka advokaate, kes samuti osalesid Kaitseliidus, kuid kes pääsesid kõrgeimast karistusest. Seni on aga kindel – kõik advokaadid, keda hukati, olid suuremal või vähemal määral seotud sõjaväelise elukutsega. Viimaks on aga oluline tõdeda, et hukkunud või hukatud inimesi on tõenäoliselt rohkem, kui seni on suudetud tuvastada.³¹

Kõiki eelnevalt käsitletud advokaate ühendas lisaks juriidilisele ja sõjaväelisele elule ka üks kindel paragrahv – Vene NFSV kriminaalkodeksi § 58 oma erinevate lõikude ning sätetega, millest kujunes Nõukogude Liidu teostatava massiterrori õiguslik tapmisalus. Kümnest advokaadist seitse olid hukka mõistetud VNFSV kriminaalkodeksi § 58¹³ järgi: „Aktiivne tegevus või aktiivne võitlus töölisklassi ja revolutsioonilise liikumise vastu, mis on toime pandud tsaristliku korra ajal või kontrrevolutsiooniliste valitsuste juures kodusõja perioodil vastutavatel või salajastel (agentuur) ametikohtadel olles, toob kaasa – sotsiaalse kaitse vahendid, mis ette nähtud käesoleva koodeksi § 58²“³²

II. Seos tänapäevaga

Teades, kui palju mehi ja naisi seovad end Kaitseväge või Kaitseliiduga ning samal ajal teostavad silmapaistvat õiguslikku karjääri, on eriti raske ette kujutada, et võõra võimu tulekuga on ühiskonna aktiivseimad liikmed, inimesed, kes on pühendunud riigi ülesehitamisele ja hoidmisele, riigikaitsele, sunnitud maksma selle eest kõrgeimat hinda – elu hinda. Ligi 80 aastat tagasi võis olla ka referaadi autor süüdistatud kontrrevolutsioonilises kuriteos, mis võis lõppeda vangistuse või surmaotsusega. 80 aastat ajaloolises kontekstis on hämmastavalt lühike aeg. Sellest lähtudes tuleb osata hinnata vabadust, mis on tekkinud taasiseseisvunud Eesti Vabariigi ajajärgus, kus inimesed on vabad kujundama oma elu nii, nagu nad ise õigena näevad, ilma surmaotsuse saamise hirmuta ning mäletama kõiki neid, kes kaotasid oma elu Eesti riigi ja rahva hüvanguks.

Eesti Vabariigi ülesehitajatest said Nõukogude Liidu massiterrori ohvrid, kellelt võeti ära igasugune õigus elule seoses nende sõjaväelise elukutse ja militaar-tegevusega. Mineviku sündmuste keerises ei jää aga muud üle, kui mäletada kõiki, kes võõra võimu tulekuga kannatada said, ning mäletada nende teeneid, mis jäävad igaveseks Eesti riigi ajalukku.

²⁹ Manfred Viskar. Eesti Vabariigi teenetemärgid. Arvutivõrgus: <https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/12926/manfred-viskar> (14.04.2020).

³⁰ Manfred Fiskar. Eesti ohvitseride andmekogu. Arvutivõrgus: <http://prosopos.esm.ee/index.aspx?type=1&id=28088> (14.04.2020).

³¹ Juuniküüditamine ja advokaadid. Eesti riigi ülesehitajatest küüditamisohvriteks (viide 1).

³² VNFSV kriminaalkodeks. Tartu: Teaduslik Kirjandus 1947, lk 22.